

NAŠI ZAPISKI

SOCIALNA REVIJA

VSEBINA: *Dr. Dermota: Na pot . . .* •
R. L.: Anarhizem • *Dr. H. Tuma: Po*
osemdesetletnici Lea Nikolajeviča Col-
stega • *Dr. Dragotin Lončar: Iz po-*
litične korespondence dr. J. Blewisa
• **PREGLAD: Narodno gospodarstvo** •
Zadružništvo • **Šolstvo** • **Politika** •
Omer Župančič: Omer čita Ahmedovo
□□ knjiго □□

Urednik DR. ANTON DERMOTA :: Izdajatelj in odgovorni urednik ANTON
KRISTAN :: Lastnik: Konzorcij NAŠIH ZAPISKOV. :: Uredništvo v
Gorici, via Zerutti 3a :: Uprava v Ljubljani, Dunajska cesta šte. 20

Leto VI.

I.

Sušec 1909

Naši Zapiski • izhajajo vsakega 1. v mesecu ::

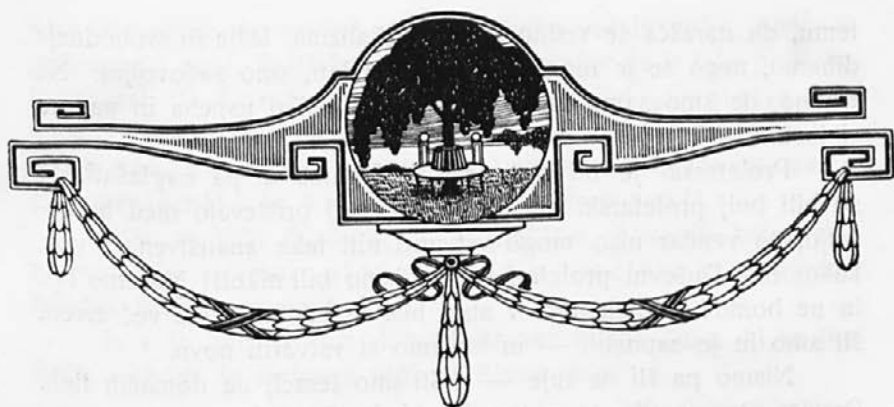
Naročnina znaša za Avstro-Ogrsko za celo leto
4 K 80 v s poštino vred, za pol in četrt leta so-
razmerno manj; za Nemčijo 5 K 60 v, za ostale
države 6 K 20 v. :: Posamezne številke 40 v

Rokopisi naj se pošiljajo na adresu Dr. ANTON DERMOTA
v Gorici, Via Zorutti 3a. :: Naročnina pa na naslov: NAŠI
:: ZAPISKI, Ljubljana, Dunajska cesta št. 20. ::

„Delavska tiskovna družba“ v Ljubljani

ima v zalogi sledeče brošure, ki jih toplo
:: priporočamo vsem čitateljem: ::

- „Socializem“. Knjižnice čas. „Napreja“ v Idriji I. zvezek. Upravil Anton Kristan. Cena 20 vin.
- „Socialna demokracija in kmetiško ljudstvo“. Iz poročila urednika Antona Kristana. Knjižnice čas. „Napreja“ II. zvezek. Cena 10 v.
- „Zakaj smo socialisti?“ Uredil Anton Kristan. Knjižnice časopisa „Napreja“ III. zvezek. Cena 14 vin.
- „Komunistični manifest“. Napisala K. Marks in F. Engels. Knjižnice čas. „Napreja“ IV. zvezek. Cena 40 vin.
- „Kdo uničuje proizvodnjo v malem?“ Napisal K. Kautsky. Knjižnice čas. „Napreja“ V. zvezek. Cena 30 vin.
- „Proletariat“. Napisal K. Kautsky. Knjižnice čas. „Napreja“ VI. zvezek. Cena 30 vin.
- „Katoliško svetovno naziranje in svobodna znanost“. Napisal L. Wurmund. Knjižnice čas. „Napreja“ VII. zvezek. Cena 70 v.
- „O konsumnih društvih“. Uredil Anton Kristan. Knjižnice čas. „Napreja“ VIII. zvezek. Cena 20 vin.
- „Kapitalistični razred“. Napisal K. Kautsky. Knjižnice čas. „Napreja“ IX. zvezek. Cena 30 vin.
- „Nevarni socializem“. Napisal Etbin Kristan. Knjižnice čas. „Napreja“ X. zvezek. Cena 30 vin.
- „Narodno vprašanje in Slovenci“. Napisal E. K. Knjižnice čas. „Napreja“ XI. zvezek. Cena 24 vin.
- „Strahovi“. Napisal Etbin Kristan. Knjižn. čas. „Napreja“ XII. zvezek. Cena 30 vin.
- „V dobi klerikalizma“. Spisal Liberatus. Cena 40 vin.
- „Primož Trubar in slovensko ljudstvo“. Spisal E. K. Cena 8 vin.
- „Pod spovednim pečatom“. Spisal H. Kirchsteiger. Poslovenil E. Kristan. Cena I. dela 2 K 60 v, II. dela 2 K.
- „Magdalena“. Spisal S. Macher, preložil dr. A. Dermota. Cena 2 K.
- „Iz nižin življenja“. Spisal P. Mihalek. Cena 1 K.
- „Občinski socializem“. Spisal Abditus. Cena 70 vin.

Na pot . . .

o enoletnem prestanku se oglašamo zopet z novo silo, z novim veseljem do dela.

Tako si mislimo, da smo del svoje naloge izvršili v petih letnikih te revije in da se sedaj lahko smelo lotimo drugega in glavnega dela.

V prvi periodi smo naglašali vedno, da smo kritično glasilo vseh, ki jim je mari na-

predek slovenske narodove celote.

Resnično — sami smo se postavili na to postojanko; nikogar nismo vprašali in prosili dovoljenja. Samostojni, sami svoji smo bili od začetka, čeprav naš duševni razvoj ni še bil dovršen, kakor tudi še danes ne maramo, da bi bil. V neprestanem delu in snovanju hočemo neprenehoma dalje in višje.

Kritikovali smo, kar se nam je zdelo kritike potrebno; vse, o čimer smo mislili, da je za slovensko življenje važno, in da bi vsled tega moralo biti drugače ali boljše, nego je bilo v istini. Nepoklicane kritike so nas imenovali; očitali so nam, da družega ne počenjamo, nego kritikujemo.

Neopravičena očitanja, izvirajoča iz ozkosrčnega samoslovenskega ali še ožjega naziranja. Prezrli so tisti, ki so nam to očitali, da, kdor hoče uspešno kritikovati, mora snov, ki jo kritikuje, dobro poznati. In mi smo uspešno kritikovali! Dokazov zato je dovolj! In če bi družega ne bilo, nego dejstvo, da na Slovenskem vzlic

temu, da narašča še vedno moč klerikalizma, lažje in svobodneje dihamo, nego se je moglo pred petimi leti, smo zadovoljni. Ne trdimo, da smo samo mi to dosegli; a veliko uspeha in napora si lastimo!

Proletarski je bil naš nastop. Upamo si pa naglašati, da so bili bolj proletarski oni, ki se še sedaj prištevajo med buržoazijo, pa vendar niso mogli vstvariti niti take znanstvene revije, kakor mi! Duševni proletarijat mi nismo bili nikoli! Nočemo biti in ne bomo! Ampak nam v stari hiši ni bilo mogoče več živeti, šli smo in jo zapustili — in hočemo si vstvariti novo.

Nismo pa šli na tuje — našli smo temelj na domačih tleh. Pravico imamo do tega temelja in lastimo si ga vzlic vsemu oporekanju, da smo brezdomovinski in breznarodni. Nesmiselno, žalostno očitanje! Če bi nam srce ne vtripalo za domovino, če bi v nas ne bilo ljubezni do slovenstva, do našega ljudstva — kdo bi nas mogel siliti, da ga skušamo z vsemi svojimi silami premakniti naprej za par stopinj, da ga skušamo usposobiti za uspešno tekmovanje z drugimi modernejšimi narodi? Mi bi enostavno zapustili vse, kar nas je kdaj križalo v slovenski domovini zavoljo naše mednarodnosti in podobnih grehov, in odšli bi med svet, kjer je svoboda in prostost. Toda — ne moremo! Ni nam mogoče zatajevati in zamoriti onega, kar klije in živi v nas za ljudstvo in za domovino. Zato mu baš hočemo dati najboljše, kar imamo — svoje ideje, o katerih smo prepričani, da bodo koristile celoti.

Iz tega sledi, se nam ni treba strašiti očitanja, češ, naše ideje niso domačega izvira, marveč prinesene k nam od drugod. Naiven ugovor, bogme! Če bi hoteli tako natančni in strogi biti, bi lahko tudi mi vprašali: ali niso mari skoro vse misli, katere žive v drugih taborih, porojene drugod in k nam presajene večalimanj srečno? Ali si moremo mi sami biti vzor napredka?

Sicer pa je naše mnenje tako, da niso naše ideje in naši cilji tako strašno tuji slovenskemu ljudstvu, ampak da so bolj sorodne našemu mesu in naši krvi, nego marsikatero svetovno naziranje, katero se ne strinja z našim. In za glavni del svoje nove, sedanje naloge ravno smatramo, da to dokažemo naši javnosti, katera hoče in zna nepristransko misliti.

Dokazati hočemo, da je naš socializem — in ta ima isti končni cilj in ista temeljna načela, kakor socializem po vsem svetu — vsklil iz naše rodne grude, iz naših slovenskih, političnih, gospodarskih in kulturnih razmer, iz naših slovenskih ljudi, iz

naše slovenske zgodovine, katere imamo več in večje, nego si priznavamo sami. Rešiti hočemo problem, kakor ga je tako precizno formuliral W. Sombart v svoji krasni knjigi „Sozialismus und soziale Bewegung“ (str. 116): Kako je natura našega naroda začela sprejemati vāse kapitalizem, kako ga sprejemlje in kako ga skuša premāgati.

Tako se nam dozdeva, da je problem, pokazati svetu, domačemu in tujemu, slovenski tip socializma, vreden mladih, kvišku stremečih ljudi!

In v to ime so nam dobrodošle vse mlade duše, ki se jim hoče svobode in življenja tudi na Slovenskem . . .

DR. DERMOTA.

R. L.:

Anarhizem¹⁾

ko naj verjamemo velikemu filozofu Nietzscheju, je vzrok vsakteremu človeškemu stremljenju „volja do moči“, hrepenenje po uveljavljenju in ojačenju lastne osebnosti kakor vladajoče in zapovedujoče sile.

Ali ta volja do moči in veljave ima vsled večnega zakona akcije in reakcije hudega nasprotnika v odporu, ki se pojavlja v vsakem človeku proti tuji veljavi, kadar bi utegnila zakriti in obvladati njegovo. Kjer se pokaže

premoč kake osebnosti, bodisi v zasebnem, bodisi v javnem življenju, povsod vidimo, kako se je skušajo drugi otresti in jo zmanjšati. Isto velja tudi za socialno in državno, politično življenje. Z vsaktero premočjo se utesnujejo interesi in moči drugih. Človeški naravi pa je že tako prirojeno, da se skuša osvoboditi vsakterih spon, bodisi v družabnem, bodisi v državnem življenju. In ravno v našem modernem času se je to stremljenje pojavilo tem močnejše, čim večja je postala *premoč organizacije*, bodisi državne ali druge, n. pr. delavske i. t. d. To hrepenenje posameznika, ohraniti svoji osebnosti prosti razvoj in zabraniti, da se že itak ozke meje še bolj ne skrčijo, pojavilo se je zadnja leta v „fin de siècle“ razpoloženju v književnosti, filozofiji, umetnosti in znanstvu.

Država je dandanes pač predstaviteljica premoči in urejevanja par excellence, kaj čuda, da se je v svobodnih duhovih začela roditi misel, *da bi bilo bolje živeti brez nje, brez vedno novih zakonov, predpisov, kazni, davkov, orožnikov i. t. d.*, samih pojavov, ki kljubujejo prostemu razvoju osebnosti. In načelo se je vprašanje: *Pa čemu država, pa čemu vlada?* Kako sta sploh prišli do nas? In tako se je pričel izpodkovati temelj, na katerem sloni današnja

¹⁾ Ker smo z izdavanjem „N. Z.“ prekinili za celo leto, moramo ponatisniti del te razprave, ki je izšel že v V. l., da bodo čitatelji imeli celoto v rokah.

Ured.

družabna organizacija, pričelo se je razmotrivati kardinalno vprašanje: o *postanku in upravičenju države in vladanja sploh*. To naziranje, s katerim se zavrača vsak tuj vpliv in silo, vsako nadvlado, imenujemo *anarhistno, protivladarsko*. To mišljenje je globoko ukoreninjeno v človeški duši, kar nam potrjuje tudi zgodovina človeškega rodu. — V socialno-političnem razvoju vidimo, kako se anarhistična stremiljenja vspremedno razvijajo kakor protisila onemu sociološkemu pojavu, po kojem si je dosedaj človeštvo pridobilo svoje največje zmage nad naravo in njenimi silami, proti — *organizaciji*. Anarhizem je že po svojem bistvu najhujši nasprotnik vsaki organizaciji, ki je vedno osnovana na kakem primoranju. *Anarhizem je naravnost negacija organizacije*. To naj povdarjam že tukaj, da nam bode potem lažje razumevati postanek in razvoj anarhizma, posebno pa njegovo razmerje k socializmu.

Kadarkoli je prispela vsegamogočnost kake svetovne sile do vrhunca, vedno so se pojavile anarhistne ideje v ti ali oni obliki. To je bilo že za časa *macedonskega svetovnega vladarstva*, ko so *zofisti* in *Zeno*, ustanovnik stoične šole, povdarjali, da je država kot organizirana sila z moralnega stališča zavrgljiva.

Ravno te ideje so se pojavile za časa *rimskega imperializma*. Navajam le ono hrepenenje po „zlati dobi“, ki jo tako lepo popisuje *Ovid*:

Aurea prima sata est aetas, quae vindice nullo
Sponte sua sine lege fidem rectumque colebat
Poena metusque aberant, nec verba minacia fixo
Aere legebantur, nec supplex turba timebat
Judicis ora sui, sed erant sine iudice tuti.

To razpoloženje je bivalo v rimskih krogih tudi potem, ko je nastopilo *prvotno krščanstvo* svojo zmagonosno pot. V njem tiči nebroj anarhistnih kali, zato pa je tudi zadelo na najodločnejši odpor in preganjanje rimskih imperatorjev, ki so čutili s finimi instinkti antične kulture, da prinaša ta vzhodni nauk pogubo vsaki organizaciji. Na vsem svetu pa še ni bilo boljših organizatorjev od Rimljanov. Njihovemu geniju se je posrečilo neverjetno delo. Uvidevši, da ne morejo uničiti nauka, ki je našel v takratnem *anarhističnem razpoloženju* zaslužjenih množic predobro pripravljeno ledino, so ta nauk ukrotili in organizirali po rimskih načelih, ga dovedli do moči in veljave, potem celo do nadvlade nad drugimi, s tem pa dosegli, da je izgubil vse nekdanje nevarne ostrine, ker jili je moral izgubiti, ako je hotel res gospodariti vsemu svetu. *Ideja rimskega imperializma je tako v resnici prešla v katoliško cerkev, ki je bila v srednjem veku največja velesila* in si kot taka lastila imperium mundi, gospodstvo sveta, pravico zapovedovati in zavladati nad celim svetom.

Toda glej, čim večja je postala premoč cerkve, tembolj je prišla v nasprotstvo s čisto anarhistnim naukom prvotnega krščanstva in moralo je priti do konfliktov, ako so se našli radikalni duhovi, ki so se preveč ugloobili v učenje in posnemanje naukov evangelija. Pojavi, kakor *Amalrich* iz Bene, „*bratje svobodnega duha*“, *Peter Chelčický* in sekta *Adamitov* v husitskih vojnah, so nam za to anarhistno smer v cerkvi zadostni in jasni dokazi.

V časih najhujšega absolutizma, torej v 17. in 18. stoletju, se je razvila na Angleškem in Francoskem teorija o „*naravnem pravu*“. Izvire tega nauka sicer že lahko iščemo v naukih stoične šole in prvotnega krščanstva, in ne da se tudi tajiti, da je obstojal skozi celi srednji vek, toda katoliška cerkev je ublažila

njegov, sprva silno revolucionaren značaj. Po tem nauku je pravo le to, kar je tudi pravično; kaj je pa pravično, to spozna človek sam po naravnih, prirojenih mu zakonih. Spozna, da so vsi ljudje enaki in *da ima vsak človek sam v sebi svoje pravo, ki mu gre po naravi in ki mu ga ne more nihče vzeti*. Vse družabne tvorbe so le zaradi poedinca in tudi *država se da le tedaj upravičevati, ako služi interesom posameznika*. Kjer pa država in zakoni tega načela ne uveljavljajo, tam se tepta naravno, človeku prirojeno pravo, tam je nasilje in hudodelstvo, proti kateremu je dopuščen odpor. Tu vidimo, kakšno revolucionarno silo ima ta nauk, kaj čuda, da so ga v časih, ko je postajalo nasilje vladarjev in države prehudo, prevzeli vsi prosvetljeni in svobodni duhovi v svojo duševno last. Na Francoskem je te misli najbolj poudarjal *Rousseau*, na Angleškem *Hooker*, na Nemškem pa *Lessing* in *Fichte*. Od teh nas zanima posebno zadnji. *Fichte* pravi, da je država dandanes, ko ljudje še niso tako razviti in prosvetljeni, sicer še potrebna, toda le kot sredstvo, ki naj dovede človeštvo tako daleč, da bode iz lastnega spoznanja izvrševalo dobro. *Namen vsake vlade je torej ta, da se napravi sama sebe nepotrebno*. Te *Fichtejeve* ideje so za nas važne, ker so skoraj gotovo vplivale na našega *Jurčiča*, kakor bodem pokazal pozneje.

„Naravno pravo“ je bilo izraz rastočega individualizma proti naraščajoči državni premoči. Ker je poudarjalo svobodo posameznika in zanikalo vsak tuj, to je ti svobodi sovražen vpliv države, se je že močno približevalo anarhizmu, ne da bi ga moglo ustvariti, ker je vso svojo moč podarilo materi anarhizma — veliki francoski revoluciji.

Vse, kar smo dosedaj navedli, so le posamezne ideje, raztresene misli, ki se pa nikdar niso skušale uvesti s političnimi programi in organiziranimi strankami v realno socialno življenje in so zato ostale bolj ali manj brez vsakega vpliva.

Naši dobi je bilo šele pridržano, da je ideja neomejene svobodnosti rodila politično stranko z določenim programom. Merodajno pa je bilo tole razmotrivanje. Da se ljudje pod sedanjimi vladami čutijo nesrečne in tlačene, temu ni krivo slabo vladanje, kriva je marveč vlada sama, kriva *institucija vlade*, ki je *skrajno nemoralna: zakaj, kjer je država in vlada, ondaj je tudi zatiranje in tlačanstvo*; zato pa je nezmislno, ako se, kakor v veliki francoski revoluciji namesto ene državne oblike uvede druga, n. pr. namesto monarhije ljudovlada; saj se v obojih vlada in zatira. Ako naj torej ljudje srečno živijo, naj se odpravi vsakršna oblika državne moči, vsaka sila, oblast in nadvlada in naj se potem pusti ljudem popolno samostojnost. Politično stremljenje, ki si je postavilo ta program dandanes za izvedljiv cilj, ki ga hoče doseči v posebni stranki, imenujemo *anarhizem v ožjem pomenu*, njega pristaše pa *anarhiste*.

Godwin.

Prvi, ki je ideje modernega anarhizma znanstveno spravil v poseben sestav, je bil Anglež *William Godwin*. V svoji „*Razpravi o politični pravičnosti*“ (*Enquiry concerning the political justice*), izišli leta 1793, predlaga, naj se vsaka vlada odpravi, ker je samosilje in ker ne daje osebnosti one svobode, ki bi ji dopuščala, da se vsestransko razvije in razživi. Toda *Godwin* ni pridobil s to svojo teoretično razpravo posebnega vpliva na sodobnike in je bil kmalu pozabljen.

Prvi pa, ki je s svojim znanstvenim sestavom anarhizma globoko vpliva na širše množice, je bil stavec

Peter Jožef Proudhon,

rojen leta 1809. v Besançonu na Francoskem. Bil je prvi, ki je za svoj nauk rabil besedo „anarhizem“ in se sam nazival „anarhista“.

Predno prehajam v podrobno raziskavanje Proudhonovih del, je treba, da navedem na kratko nekaj podatkov in misli o postanku modernega anarhizma.

Anarhizem ni stopil takoj spočetkoma samorasel na plan kot posebno politično stremljenje, ampak se je izcimil iz socializma, v kojem je tvoril skrajno levo krilo „socialnih revolucionarjev“. Tudi „oče anarhizma“, Proudhon, je bil sprva udan socializmu in je šele ob svoji ostrini in neizprosno dosledni kritiki socialističnih nauk dospel do anarhizma.

Socializem in anarhizem sta oba izšla iz ene in iste korenine, iz francoske revolucije, ki je izdala prvič klic po svobodi, enakosti in bratstvu, katere je skušala povsod uresničiti. Toda posrečilo se ji je to le deloma. Uresničil se je ideal svobode le na gospodarskem polju, ideal enakosti pa le na političnem. *Nerešena pa sta ostala ideal svobode na političnem in ideal enakosti na gospodarskem polju.* Uresničiti še ta dva vzora, to je bila naloga, ki si jo je bil sprva zastavil moderni socializem. Toda v njegovem poznejšem razvoju in pod vplivom Marxovih nauk je stopila zahteva po politični svobodi v stran in štela se je le še za pripomoček, da se ž njim doseže gospodarska enakost. Radikalno krilo socialistov pa je še vedno štel politično svobodo za prvo, dragocenejšo pridobitev; njim je postala *politična svoboda smoter, gospodarska enakost pa le pripomoček za doseg tega cilja.*

Ideji enakosti in svobode pa sta si v vekovečnem, velikem protislovju in kompromis med njima je nemogoč. Kdor želi svobodnega razvoja človeku in človeštvu, priznati mora osebno veljavo poedinčevu, s tem pa *večno neenakost človeškega bitja*, neenakost n. pr. v darovitosti, v pridnosti, v drugih zmožnostih, neenakost torej tudi v sadovih in vspehih, ki jih rode te različne zmožnosti. Kdor pa hoče splošnega izenačenja, ta ga more doseči le s strogimi predpisi, z organizacijo, ki pa je zopet večna negacija osebne svobode.

Do tega razpotja je prišel tudi Proudhon. Pri svojih ostrih opazovanjih in raziskavah je izprevidel, da je krenil tedanji mladi socializem na pot splošne enakosti, in tudi opazil, kako hiti nasproti „socialni državi bodočnosti“, kjer bi bilo reglementiranje še hujše nego menda dandanes, in odločil se je, sledeč prirojeni čudi — za svobodo. „Le gouvernement de l'homme par homme, sur quelque nom qu'il se déguise, est oppression.“ (*Vsako vladanje človeka nad človekom, naj se že imenuje kakorkoli, je zatiranje.*) Ideal družabne tvorbe mu je stanje brezvladja — *anarhija*, kakor jo sam nazivlja.

Kar se dandanes navadno vé o Proudhonu, je njegov paradokson: „*Lastnina je tatvina*“, ki ga je bil proglasil v svojem prvem, še čisto v socialističnem duhu spisanem delu: „*Kaj je lastnina?*“ (Qu' est ce que la propriété?), objavljenem leta 1846. Na ta izrek je bil on sam sprva tako ponosen, da je nekoč vzkliknil: „V tisoč letih se ne izpregovorita dve taki besedi.“ Toda v poznejših delih, ki so vsa bolj prešinjena anarhistnega naziranja, utesnuje vedno bolj ta prvotni izrek o lastnini in slednjič dospe do tega, da pripozna *osebno posest* po načelu: vsak po svojih delih.

Izmed njegovih poznejših del, kakor „Confessions d'un révolutionnaire“ (1849), Princip federatif (1852) in De la justice dans la revolution et l' église (1888) je pač najznamenitejše: *System de contradictions économiques ou philosophie de la misère* (Sestav gospodarskih protislovij ali filozofija siromaštva), izišlo leta 1846, in *Idée générale de la revolution au XIXeme siecle* (Glavna ideja revolucije v 19. stoletju), izišlo leta 1851. V obeh jako ostro in brez ozira kritikuje nauke novih socialističnih struj, posebno nauke takozvanih *državnih socialistov*, kakor *Luis Blanca*, *Fouriera*. Odgovor od socialistične strani seveda ni izostal. *Marx* mu je posvetil poseben spis z naslovom: „Siromaštvo v filozofiji“; v njem odreka Proudhonu vsaktero znanje in duhovitost in ga imenuje jezuitskega hinavca. Drugi, kakor *Louis Blanc*, so počastili Proudhona s primki bedastega sanjarja, blaznega norca i. t. d. — Toda ravno to besnenje tedanjih socialistov proti Proudhonu nam kaže, da jih je moral s svojo kritiko prav hudo zadeti. Zgodovina poznejših časov je to tudi potrdila; zakaj *vse francosko in južnoevropsko delavsko gibanje je bilo dolgo časa pod vplivom Proudhonovih nauk* in se je odtujilo socializmu, da, še dandanes je francoska socialistična stranka ravno vsled Proudhonovih idej popolnoma posebnega značaja.

Ako imenujemo Proudhona očeta anarhizma, si ga ne smemo predstavljati kot bogve kako groznega razbojnika in zločinca, kakor se dandanes pri besedi „anarhist“ strese vsaka šibka dušica prečudne groze, — ne, Proudhon je bil povsem simpatična, plemenita narava, vseskozi prešinjen z idejami svobode in pravičnosti. Te ideje so ga tudi vodile, ko je sestavljal svoj politični in gospodarski program.

Dalje prih.

DR. H. TUMA:

Po osemdesetletnici Leva Nikolajeviča Tolstega.

ne 9. septembra 1908 je izpolnil največji ruski pisatelj in eden največjih umotvorcev svetovne literature, Lev Nikolajevič Tolstoj, osemdeset let. Ruski izobraženi narod se je pripravljaj slaviti osemdesetletnico primerno pomenu velikega genija. Spominjali so se velikega ruskega umotvorca in pisatelja vsi veliki in mali izobraženi narodi obljudene zemlje. Le Sveti Ruski Sinod je prepovedal z okrožnico vsem pravim ruskim kristjanom, naj molče preidejo ta dan, ker bi slavili verskega odpadnika in največjega sovražnika ruske cerkve in zaraditega ruske države. „Zveza ruskega naroda“ se je obrnila na „pravi“ ruski narod v istem smislu in „zveza

pravih ruskih ljudi“ je sklenila, da prepreči na vsak način javno slavljenje velikega moža in če drugače ne, tudi s pogromi. Znani ruski, še živeči svetnik Ivan Kronštatski, pa je sestavil pobožno molitvico, naj Bog pokliče Tolstega na drugi svet in tako prepreči njegov pogubonosni vpliv na pobožno pravoslavno rusko ljudstvo.

O priliki osemdesetletnice se ni le povdarjalo velikega pomena ruskega pisatelja, ampak najboljši živeči kritiki vseh narodov so dajali nekak pregled Tolstojevih del in njegovega vpliva na svetovno literaturo in na človeško družbo. V našem malem slovenskem narodu Tolstojev genij ni našel nikdar onega odmeva, ki bi ga ravno pri zapuščenem kmečkem narodu moral dobiti, posebno pa tudi ne v inteligenci. No, naša slovenska inteligenca je premalo pristopna velikim idejam, malenkostno-socialno in politično življenje ji zožuje horizont in niža pogled, tako da so dela Tolstega premalo čitana in premalo razumevana med Slovenci. Tudi ves moderni socialistični svet se je spominjal Tolstega in njega vpliva na socialno mišljenje človeštva. Le malo smo se ga spominjali mi slovenski socialisti, pač menda iz istega vzroka, to je, ker naši učeni krogi, katerim bi pripadala naloga učiti ljudstvo, niso storili ničesar, da bi temeljne ideje Tolstega pregledno in jasno podali ljudstvu.

Brezdvomno je, da se v drugi polovici dvajsetega stoletja v umstvenem življenju človeštva dvigajo tri kolosalne figure in to so: Zola, Ibsen in Tolstoj. Zola je vplival predvsem na francoski narod tako intenzivno, da je celo socialno življenje Francoske prerajeno v smislu njegovih idej. Mogočno je vplival severjan Ibsen, no, njegova dela so pristopna razumništvu, torej ozkemu sloju človeštva. Tolstoj pa je prerodil mišljenje ruskega naroda tako, kakor Zola ono Francozov, in globlje, obenem pa je kot filozof in veroučitelj, revolucionar, vplival na vse človeštvo, kakor dosorej še noben pisatelj. Odkod ta mogočni vpliv? Lahko rečemo danes, ko stoji Tolstoj na sklonu svojega življenja in skoro pripade večnosti, da se dá izreči visokost in pomen Tolstega z besedami: Tolstoj je kot umotvorec, kot modroslovec in veroučitelj propovednik istine. Zato se moramo predvsem vprašati, kaj razumemo pod tem pojmom. Odgovor: to, kar večina človeštva čuti kot dobro, pravo in lepo. In kje je Tolstoj našel to istino? Dobil jo je v čistem razumu in v globini svoje vesti in dobil jo je v vesti priprostejšega človeka. Tolstoj je našel, da so žival, človek in drevo in vsa природа ena sama velika prikazen brez početka in

konca, da je vse enotno in vse živi enako življenje. Le kar živi, kakor природа, je dobro, pravo in lepo in vsak človek najde v svoji vesti to, kar potrebuje. Vse, za čemer človek stremi preko prirode, vse, česar splošna človeška masa ne more umeti, je človek potom ideologije stvoril umetelno, zaradi tega tudi te ideologije ljudska masa ne more umeti, in ker je ne more razumeti, je tudi ona ne more boljšati in dvigati. Posamezni človek ni nič, je le izraz prirodne sile, je le prikazen, kakor hrast in kakor žival v prirodi. In z enostavnostjo, doslednostjo in prozornostjo, kakor je dana velikim genijem, razvija to stališče istine Tolstoj v vseh velikih delih. Tolstoj nam riše v „Vojni in miru“, v „Ani Karenini“ in v „Vstajenju“ človeka brez olupšav in brez primeska. Jarko riše vsako svojo figuro, da se vidi, kar je na njej občečloveškega, prirodnega in kar je stvorjeno in znešeno umetelno na nji. Vsikdar se kaže rezultat isti, da je vse lepo, dobro in pravo, kar je na človeku prirodnega, in smešno in mučno, kar je na njem umetelnega. In morda do viška izraza pride pri zadnjem svojem delu „Voskresenje“, kjer se nam dvigajo v prostitutki Maslovi enostavne in obenem velike človeške misli, in kaže nam na sodišču, na državnih upravniki in na vseh javnih napravah velikomestne družbe petrograjske vso nesmisel in vso umazanost življenja višjih in uradniških krogov. Z neusmiljeno roko trga od olikanega človeka takorekoč cunje, ki ga pokrivajo vsled zabredle civilizacije in kulture, in povsod kaže na prirodnega človeka, na človeško vest, kot na nekaj velikega, mirnega in ponosnega. V iskanju in poslušanju te vesti je našel rešitev zase in išče rešitve za človeštvo. S tega stališča ustvarja Tolstoj vse in presoja vse. Kamor se ozremo, v vseh njegovih delih in mislih nam stopa istina prirode na dan. Ako se peča s problemom smrti, riše v markantnih potezah osebe in dejanja tako, kakor so v življenju, brez fraz konvencionalnih primeskov, ne tako, kakor se po ideologiji obnašajo, ampak kakor se obnašajo neopazovani doma in pri delu, ter jih riše zopet po drugi strani z vsemi ideologičnimi nadevki, kakor so, ko nastopajo in se dotikajo v javnem življenju. Njegov slog se izogiblje vseh atributov in vse frazeologije, ki naj bi morda dvigalo lepoto stavka in pripovedovanja, rabi le toliko besed, kolikor je treba, da se figura nariše, kakor je življenje. Značilno je, kako riše Tolstoj in obdelava prikazen smrti. Ob prvih njegovih delih se predstavlja Tolstemu ta morda največji problem človeškega bitja in Tolstoj, ko je prošel vse filozofije tega problema, odgovarja kratko na to z velikimi podobami svojih del in kratko

odgovarja na to v svojih razpravah. Smrt ni nič drugačnega, kakor človeško življenje, prirodna prikazen, in ni nikakega povoda človeku, da bi se bal ali veselil te ali druge prikazni. Kakor hrast vsklije, raste, se širi in pogine, tako tudi človek pride in gre in smrt ni nič hudega. Huda je le bojazen pred smrtjo. Ta bojazen ni prirodna, marveč ustvarjena po človeški ideologiji sami. Kjer riše Tolstoj smrt, nam kaže mirno umirajočega, udanega v sebe, priprostega človeka, delavca in kmeta, ali vojaka iz teh slojev. Vsi umirajo brez bojazni, prenašajo mirno trpljenje, kakor nekaj, kar se po sebi razume. Smrt inteligentov in takozvanih olikanih krogov pa kaže ves lažnjivi položaj teh ljudi tekom celega življenja. Vsi umirajo v zavesti, da ne vedo, zakaj so živeli, in vsi se boje stopiti v smrt, negotovi in polni groze nad izgubljenim svojim življenjem. Eno najkrasnejših slik smrti nam podaja Tolstoj na umirajočem knezu Bolkonskem. Kako veličastna prirodna prikazen je ta smrt! Ali recimo, je prikazen kakor vshajajočega solnca nad bojnim poljem, kakor jasen vzduh, ki veje na prostrano bojno polje. Knez Bolkonski se čuti edinole kot del te prirode, ne vpraša se, kje je bil in kaj je bil in kam pojde, čuti le, da se nekaj godi, kar se mora goditi in kar ne more biti nič hudega, ker se godi v celi prirodi, godi tako enostavno in veličastno, kakor v celi prirodi. Zdi se nam ob smrti Bolkonskega, kakor da bi bila priroda in on ena in sama slika, kjer so le posamezne prikazni zarisane s krepko roko, da se dvigajo druga od druge.

Konec prih.

Iz politične korespondence dr. Janeza Bleiweisa.

Priobčuje dr. Dragotin Lončar.

Jz politične korespondence dr. Janeza Bleiweisa, ki mi jo je dala na razpolago njegova rodbina, kar hvaležno omenjam, priobčim nekatera pisma, o katerih mislim, da bi zanimala politično javnost. Nekaj korespondence navajam dobesedno, nekaj samo v ekscerptih. Ker imam večinoma le ekscerpte, pišem z današnjim pravopisom, puščam pa slog nedotaknjen pri pismih v celoti ali pri dobesednih odstavkih. Kar je ležeče tiskanega, to je posneto po izvorniku. Blei-

weisova korespondenca obsega tudi stvari, ki niso njegove, a jih je on dobil v pregled in uporabo; objavljam jih ravno tako. Pri objavi te korespondence opuščam vsako presojanje političnih oseb in dogodkov, ker storim to na drugem mestu v celotni zvezi.

I.

Dragotina Dežmana¹⁾ pismo Valentinu Zarniku.

Iz Ljubljane, dne 9. januarija 1861.

Dragi prijatelj! Podvizati se moram, da še v pravem času meni zažugani peticionalni juriš zastran utemeljenja političnega slovenskega časnika odvrnem. Pa tudi poštenost tirja, da na Vaše spodbudno pisanje od 4. t. m. svoje misli o slovenskih zadevah Vam odkritosrčni povem in Vašo preobilno in hiperbolično cenitev moje zmožnosti in volje do pravične mere pristrižem.

Vi in slavno slovensko društvo na Dunaju mislite, da je politični časnik za Slovence neobhodno potreben. Jaz pa Vam rečem, da Slovenci in avstrijski Slovani sploh v sedanji dobi najbolj „pasijskih bukvic“ potrebujejo, kakor jih je znani frančiškanski oče a Portu Mauritio o Kristovem trpljenju zložil. Čudna se bo Vam moja misel zdela? Pa le dalje poslušajte! Kakor so Judje Kristusa na križ razpeli, ravno tako so tudi avstrijski Slovani leta 1848 „sveto svobodo“, katera je v naše dežele pribegnila, zveržili, kot mrho po glavi bili in tako dolgo trpinčili, da je uboga reva oči zatisnila in za 11 let srečno v Bogu zaspala. To žalostno legendo najdete natanko popisano v vseh slovanskih časnikih tiste dobe. Tačas so naši časnikarji le od narodnosti in slovanskega jezika blebetali, svobodo pa so kot deseto hči preganjali. Komaj začnemo zdaj nekoliko prostejši sopsti, komaj je vlada z verigami, ki so nas skozi 11 let zvezane držale, nekoliko odjenjala, se zopet čujejo ravno tisti ostudni glasovi o narodnosti in o jeziku. Mi hočemo politizariti, pa smo še popolnoma otroci v vseh državnih zadevah, smo gluhi za ojstre svaritve zgodovine, smo neobčutni za krvave rane, ki so nam jih zadnja leta vsekala, in zares zaslužimo, da nas tiranska vlada zopet v zasluženo suženjstvo telebi. Naša vest se mora najprej zbuditi. Pri taistih stacionih, kjer so Slovani l. 1848 mučenico svobodo posebno po

¹⁾ Dragotin Dežman (1821—1889), v mladosti vnet slovenski pesnik in pisatelj, je pozneje uskočil v nemški tabor, kjer je ostal do svoje smrti. Iz korespondence Valentinu Zarniku in dr. Janezu Bleiweisu vidimo, kakšno je bilo njegovo narodno in politično mišljenje.

trinoško trpinčili, naj postojmo, naj se skesajmo, naj si na prsi bijemo, rekoč: „Sveta svoboda, odpusti nam in nebeška luč omike razsvetli naše mozgane!“ Če bomo na ta način sami sebe spoznali, če se bomo spokorili, če se bomo zavedli, da ne *nemščina*, temveč naša lenoba, naša *farška* potuhnjenost in pohlevnost, naše črtenje vsake zdrave in pravične kritike, naša zaljubljenost v jerhaste hlače, v kranjske oštarije in v pijančevanje, naša apatija za javne reči, naša tesnosrčnost, naša prazna baharija, naša poželjivost po ravsanju in kavsanju, naša surovost so poglavitni vzroki, da ne napredujemo; če bomo k temu spoznanju enkrat prišli, takrat bomo še le v resnici svobodni postali. Do tiste dobe pa po svetlobi hrepenečemu Slovencu le nemška omika pravo pot napredovanja pokazati more. Ruski profesor Gregorovič, ki je bil zadnjikrat v Ljubljani, je rekel, da na Ruskem imajo sledeči pregovor: „Kdor hoče človek postati, mora francoski jezik znati.“ Ravno tako je pri nas z nemščino. Velikane slovenskega duha Kopitarja, Dolinarja, Vego, Cojza je nemška omika na visoko stopnjo pripeljala. Najkrepkejši možje slovenskega naroda, vrli Gorenjci, nemščino visoko cenijo in svoje sinove na Gorotan pošiljajo, da se nemško nauče, in kdo bo rekel, da so Gorenjci polutani? da so zvrženci? Poprašajte Tuška, kaj je naupošteni Šest v bohinjskih planinah o nemščini govoril. On je celo na zgornji Štajer s svojim fantom romal, da ga je tam v službo spravil, kjer bi se fant nemški naučil. Profesor Petruzzi je meni mnogokrat rekel, da učenci, ki so v slovenščini prvaki bili, kakor Levstik, Valjavec i. t. d., so se tudi v nemški prozi najbolj odlikovali. Slovenskim farjem od časov reformacije sem nobeden ni branil, da so se v verskih zadevah slovenščine posluževali, nemščina se v to reč ni nikakor vtikala. In kaj so oni ta dolgi čas na dan spravili? Kvečjemu molitvine bukvice, ki so kot mušice proti velikanskim knjigam, katere so reformatorji Slovencem podarili. Bohorič, učenec slavnega Melanchtona, Trubar in Dalmatin so na nemških učiliščih pri virih modrosti in učenosti svoje žejne duše napajali. Vrnili so se domov s krepostjo nemške vednosti, prvi so Slovencem pisali in s podporo nemških knezov slovenske knjige na svitlo dajali. Torej glejte, kako neumno je blebetanje zoper nemščino, po kateri smo vendar edino luč v temnih časih dobivali. Ako se nemščini popolnoma odpovemo, bomo kmalu obskurantizmu in ultramontanizmu zapadli.

Enake baže je tudi prazno vpitje po zjedinenju „z brati Hrvati“. *Kaj pravi zgodovina o Hrvatih?* Odgovor: Hrvati so bili

od nekdanj rablji absolutizma. Tudi dokler so bili sami svoji, njih slavna (!!!) zgodovina le o umorih in enakih grozovitostih pripoveduje. *Kaj mislijo kranjske branjevke o Hrvatih?* Komaj se po mestih začuje, da „rešitelji Avstrije“ primarširajo, vsi peki vrata svojih pekarij zalopnejo in branjevke svoje štante spraznujejo. *Kaj pravi dr. Hyrtl na Dunaju o Hrvatih?* On reče: Ta drhal, ki je pod Jelačičem l. 1848. na Dunaj privihrala, mi je iz vseh posod, kjer sem anatomske preparate imel, špirit popila. — Le prenapeti Slovenci pravijo: Slovenski narod mora „mit Sack und Pack“ v hrvaško taborišče pobegniti, sicer ga bo nemščina popolnoma okužila. Tako malo torej sebe in svoj narod cenijo, da ne premislijo, da se celó kranjske branjevke njihovim zveličavnim idejam posmehujejo. Edini Prešeren več velja kot cela hrvaška literatura, in kam bo lepa slovenščina prišla, ako jo hrvaškemu barbarstvu izročimo? Brali ste morebiti borni spis Macuna v zadnjih „Novicah“, moža, ki je luč iz hrvaških Aten v Ljubljano prinesel. Tam, kjer je prava omika, kjer je prava svoboda, bo tudi za Slovence najboljše. Ne bodemo se sicer toliko bahati mogli, kakor bratje Hrvatje, pa tudi v zvezi z omikanimi narodi se nam ne bo treba bati, da bo drugi narod naš jezik in naš narod zatrl.

Vi torej vidite, dragi prijatelj, da so moje misli sedanjim terjatvam slovenskih kolovodij diametralno nasprotne. Če slovenski prenapeteži pogin vseh dunajskih žele, ki le povrhoma naše norčije omenijo, kaj bi šele rekli, ako bi jaz se predrznil v javnem listu z anatomsčnim nožem vse žilice in nitke naših šalobardarij razkazati in puhlost obilnega dela naših prizadev razjasniti. „Na križ ž njim!“ bi vsi vpili. Ker sem si pa svest, da mi Vi še dolgo življenje voščite, tudi ne bodete terjali, da se v tako početje v časih, ki so ušesa za resnico gluha, podam. Da pa v vrsto Bessariona in Kluna, ki le gledajo, kakšen veter da piha, ne spadam, mi tudi moji sovražniki ne bodejo očitali. Torej, dragi prijatelj! pamet v roke. Prazna baharija nas ne bo dalje spravila. Tudi celo govorjenje Strossmayerjevo v državnem zboru o Slovencih je bilo jalovo žlobudranje. Jaz sem si gotov, da ste Vi premoder in prebistre glave, da Vi niste med taistimi, ki so Slovanom to sramoto naredili, da so škofu in dvornemu slugi Strossmayerju za to se zahvalit šli, ker je nas ministru uka in bogočastja rekomandiral. Pozdravite Tuška. Z Bogom

Vaš prijatelj

Dežman.

II.

Dragofina Dežmana pisma dr. Janezu Bleiweisu.

1.

Z Dunaja, dne 8. maja 1861.

Častiti gospod doktor! Včeraj smo peticijo Schmerlingu oddali. Prav prijazno je nas minister sprejel in nam obljubil, da se bo ta reč v smislu enakopravnosti narodov in cesarjevega odgovora rešila. Dr. Toman ga je prav krepko nagovoril in mu krepčanje slovenskega naroda prav živo na srce položil, ker le na to vižo bo mogoče zmiraj dalji segajoči italijanščini trdno brambo nasproti postaviti. Oddaja peticije se je tako zakasnila, ker je bilo treba jo v „motivirengi“ nekoliko preurediti. Spis, katerega ste nam dali, je bil poln pisanih pogreškov, veliko stavkov je bilo takih, da jih kar nismo razumeti mogli, in ne zamerite, cela peticija se je nam predolga in premalo „precizirana“ zdela. Dali smo jo v preuredbo Cigaletu. Treba je bilo jo novič v čisto prepisati. Študent, ki je za prepis denarje od dr. Tomana dobil, jih je zapil in si še papirja ni mogel kupiti. Evo! to so vzroki dolge zamudbe.

Alfred von Schenkhaus

Mi smo pravi postopači. Hiša' odbornikov' cel teden že praznuje. Kromar je že prerajtal, da hišniki koštajo na dan najmanj 2000 gold. Če bo to praznovanje dalj časa trpelo, bojo nam birokrati v resnici očitati mogli, da oni veliko cenejše z državno mašino furati znajo. Mi Kranjci smo vsi v levem središču (linkes Centrum). Naši sosedje so Korošci, Dalmatinci in nekateri Štajerci. Čehi sedijo na desni. Dr. Tomana močno mika se k njim preseliti. Čehi se zdaj „avtonomiste“ imenujejo, ker so sprevideli, da mnogi, ki bi sicer ž njimi šli, se njih ogibljejo. Prvak med Čehi je Rieger. Klaudy je iskren govornik. Vodja centralistov bo Giskra, ki zna tudi prav izvrstno govoriti. Več nemških profesorjev je Pemska dežela poslala, kakor dr. Brinca, dr. Herbsta, možake, kateri v jajcu dlako iščejo. Ti možje brez konca in kraja govore in tako temeljito, da se poslušalcu na koncu njih govora možgani mešati začnejo. Meni se zdi, med tema obema strankama se bo prav krepko jedro brambovcev pravega napredovanja osnovalo. Najbolj všeč je meni dr. Wieser, iz Linca, pošten starček, ki tudi tisto nesrečno centralizacijo iz celega srca črti. Mi Kranjci — razun dr. Tomana — Čehom premalo zaupamo. Če bodejo Clam-Martiniča za ministra postavili, gotovo mi Kranjci od takega ministertva nič dobrega zaupati ne smemo. Včeraj sem čudno novico

zaslišal. Za direktorja ljubljanskega gimnazija je neki dr. Jarc namenjen, ki bo zraven tudi opravilo „šulrata“ za kranjske gimnazije imel. Ta novica me je res prav v srce zbodla. Bog obvari kranjsko mladost pred vodstvom starega zavitarja in hinavca. Danes smo k Rechbergu povabljeni. Naj Dunajčani svojo gnilobo še tako s križčki, zvezdami in z zlatimi ošitki šemarijo, vendar vsaka nekoliko prebrisana glava mora prevideti, da mora kmalu vse v kose iti. Časnike le malo prebiram. Če se bo v hiši odbornikov kaj važnega prigodilo, Vam bom pisal. Ako tudi bi ne utegnili za „Novice“ pripravno biti, si bom prizadeval Vam svojo misel prav odkritosrčno na znanje dati. Zdravo

Vaš prijatelj

Dragotin Dežman.

Pregled.

Narodno gospodarstvo.

Važnejši faktor od kapitala je v kapitalističnem gospodarstvu kredit: šele ta daje modernemu gospodarskemu življenju ono elasticiteto, ki ji ima v prvi vrsti zahvaliti svoje ogromne, pronicajoče dimenzije.

Kredit je opravljal svoje funkcije zlasti v zadnjih letih izbornost svetovna konjunktura je dosegla napeto visokost, kakor jo je treba iskati. Toda slednjič je treba vendarle vsak kredit nekje odšteti v gotovem. Visoka konjunktura je absorbirala vse proste kapitalije; končno v taki meri, da se je lahko videlo, da tvorba novih kapitalij ne bo mogla vzdržavati rapidneje stopnjujoče se potrebe. Prve težave so se pojavile koncem 1906; naslednje leto se je pojavila vsled te prenapetosti kredita mednarodna gospodarska kriza.

Prizadeti sta bili zlasti Severoamerikanska Unija ter Nemčija; Anglija kot industrijalna država starejših dni je prenesla krizo mirneje.

Denarni zistem Unije ni sijajen. Poskusi saniranja na enotni podlagi so se ponovno izjalovili vsled federalističnega stremljenja njenih zveznih držav. Tako je odrekel ta zistem sedaj v priskrbovanju gotovine prej, nego je bilo pričakovati. Ažijo gotovine napram notam se je povspel do 5%.

Unija je morala spraviti svojo valuto zopet v ravnotežje. V ta namen se je poslužila zelo radikalnega, a vspešnega sredstva:

vrgla je svoje sirovine na svetovni trg za čudovito nizko ceno. Plačati je bilo treba v zlatu, ki je romalo nato v velikih množinah v Unijo. Angažovani sta bili zlasti Anglija in Nemčija: diskont pri Bank of England in Reichsbank je dosegel abnormalno višino 7 oziroma $7\frac{1}{2}\%$; le pariški Banque de France se je posrečilo obdržati diskont v višini 4% , ki ima sploh na celem svetu največ pokritja ($80-90\%$).

Tak je v glavnih potezah razvoj do koncem 1907. V nastopnem letu 1908 je šlo vse prizadevanje na svetovnem trgu za tem, kako popraviti zle posledice mednarodne krize.

Forsiranje in bujna rast produkcije je končala s katastrofo. Mnogo podjetij po celem svetu je vstavilo ali vsaj zelo omejilo svoje delo. Kapitalije so postale proste in hitele na denarni trg. Podjetniki so potrebovali zopet manj, ker so stale sirovine izredno nizko. Naposled je prišel čas, ko je morala tudi Amerika poravnati svoje ogromne obveznosti napram Evropi.

Denarja je pričelo preostajati, prav tako, kot ga je prej primanjkovalo. Diskont je padel na $2\frac{1}{2}\%$ in manj. Zlato je bilo ceno naprodaj: ob tej priliki si ga je priskrbelo zlasti mnogo Avstro-Ogrska, brezdvoma v očigled svojemu koraku na Balkanu.

Leto 1908 je zacelilo vse rane na denarnem trgu, ki jih je storilo leto 1907.

Naravna posledica vsega tega je, da so cene na blagovnem trgu zelo padle. Najstalneje se je obdržalo žito. Naravno: po nobenem drugem blagu se ne giblje potreba v tako gotovih in stalnih mejah, kot pri žitu. Železo, svila, platno . . . je končno luksus; žito je kruh, ki se ga vedno potrebuje. Zato pa je tudi steber v celem narodnem gospodarstvu: ž njim giblje vse drugo.

Letina 1907/8 je izpadla mnogo slabše od letine 1906/7. Žita je bilo torej malo, kar mu je dvignilo cene. Pod draginjo žita pa je trpela industrija. Ljudstvo se je vzdržalo kolikor mogoče izdelkov industrije in obrti, ker je potrebovalo denarja za kruh.

Draginja na žitnem trgu je koristila samo pokrajinam, ki pridelajo več zrna, kakor ga potrebujejo doma. V zadnji letini so bile tako srečne le Kanada, Unija, Aržentinija in Urugvaj. Slednji ste pridelali toliko, kakor doslej še nikoli, tako da se je vnel prav hud boj med severnim in južnim delom Amerike za evropski trg. V prvi polovici leta 1908 je poslal sever v Evropo 36% vsega žita, kar smo ga potrebovali, jug 48% ; v drugi polovici leta 1908 sever 51% , jug 9% .

V Indiji in Rusiji je izpadla letina slabo, kar zopet ni ostalo brez posledic za industrijo onih pokrajin, ki so bile doslej navezane na ti agrarni pokrajini: ljudstvo ni imelo denarja, uvoz industrijskih izdelkov je padel. Produkti so silili zato na trg zapadne Evrope. Vsled velikega preostajanja so jim padle cene. Ali to ni zadostovalo: potrebo in ponudbo je bilo mogoče spraviti v zdravo razmerje samo tedaj, če se je omejilo produkcijo začasno na gotov minimum. Podjetja so skrajšala delavni čas, znižala mezde ali pa delavce sploh odpustila. Odtod mnogi konflikti na delavskem trgu.

Zgodilo se je tako skoro v vseh industrijskih panogah. Ob majhni produkciji preostaja zopet sirovin. Bombaževine ne pridelajo nikoli dosti; letina 1907/8 je bila vrhutega slaba in še ni bilo mogoče doseči normalnega razvoja, dasi je prodala mnogo boljša letina 1906/7 ves bombaž za višjo ceno —, nego jo je dosegel v letu 1908.

Za tekoče leto 1909 se obeta boljša perspektiva. Predznaki za letino 1908/9 kažejo v večini dežel, ki izvažajo žito v zapadno Evropo — poleg Amerike še Avstralija, Indija, južna Rusija in podunavske države — ugodno, kar bo zopet oživelo produkcijo v industriji, tako da je pričakovati letos v tem oziru končno izravnavo vseh posledic, ki jih je rodila ameriška kriza kot lanska slaba letina.

Vznemirljivo na trg so vplivali lansko leto posebno še mnogovrstni politični dogodki. Maročanske zadeve, volitve predsednika v Uniji, razni poskusi izoliranja Nemčije; predvsem pa dogodki na Balkanu, ki so pričeli že v poletju z rusko-angleškim sestankom v Revalu in še danes, ob vstopu v novo leto, niso nehali s svojim vznemirjenjem, dasi je upanje na miren razvoj večji, kot je bil še pred tedni.

*

Avstro-ogrška banka. Kakor politično, tako se hočejo odtrgati Ogrji tudi gospodarski od Avstrije. Poleg tega živé Ogrji v fantaziji, da se redi Avstrija od gospodarskega izkoriščanja Ogrov.

Dejstvo je, da nima nobena država v Evropi tako zelo pasivne trgovske bilance, kot ravno Ogrska. Ogrji dolgujejo samo Avstrijcem več milijard. Lanski izkaz banke dokazuje nadalje v številkah, da je vložila skupna banka več kapitala (51:49) na Ogrskem kakor v Avstriji, dasi so deležni Ogrji pri ustanovitvi banke z manjšim deležem. Skupnost jim daje še ta hasek, da

sprejemajo tuje borze ogrske vrednostne papirje tako, kakor avstrijske, ki pa ima aktivno trgovsko bilanco.

Država, ki je pasivna, stoji v neprestani nevarnosti, da gre njeno zlato preko meje in bankovci dobe disažijo.

Ogrski disažijo pa bi oškodoval tudi Avstrijo: znano je, da vpliva disažijo kot premija, kot posebna carinska naklada, tako da bi stopilo ogrsko poljedelstvo v še hujšo konkurenco z avstrijskim na škodo avstrijskih kmetov. Ravno tako pa naša industrija in denarni zavodi, ki imajo na Ogrskem mnogo dolžnikov oziroma odjemalcev: Ogrji bi plačevali z denarjem, ki bi ne imel polne notranje vrednosti.

Tako je naravno, da Avstrija nikakor ne privoli v delitev banke. Mnogo ogrskih politikov trpi rajši gmotno škodo, ker se jim gre za političen uspeh. Zdaj iščejo razne izhode, kako bi vendar svoj namen dosegli. Ponujajo kartel i. t. d. Na take in slične ponudbe Avstrija ne bo pristala.

Ker stoji zahteva lastne banke kot kardinalna točka v programu nekaterih ogrskih strankin je ljudstvo o stvari nepoučeno, a zato tembolj vzhičeno, bo dalo to vprašanje še mnogo posla tustranskim kot onostranskim krogom.

*

Turški bojkot. S tiho, a krepko podporo svoje vlade je razpredel mladoturški komite v Carigradu bojkot vsega avstrijskega blaga.

Avstrija izvaža v Turčijo in Malo Azijo le 4—5% svojega eksporta. Bojkot bi se dosti ne poznal, da niso navezane nekatere industrije docela na Turčijo. Te so stale že prav na robu propada.

V tem trenutku je obljubil naš zunanji minister plačati Turkom 55 milijonov kron oškodnine za Bosno in Hercegovino. Bojkot, ki je oškodil našo industrijo za kakih 15 milijonov kron, je zatem oficialno prenehal.

Več kot industriji, je škodoval avstrijskemu Lloyd, ogrsko-hrvatski Adriji in zasebnim avstrijskim parnikom, oziroma jadrenicam, ki so navezane na promet v Levanti.

*

Angleški eksport nazaduje. V celem devetnajstem stoletju je stala Anglija brez konkurence na svetovnem trgu. V zadnjem času pa ji je vstal zlasti v Nemčiji velik protivnik, ki jo izpodriva z vseh gospodarskih trgov. Tako je na primer nemška strojna industrija prekosila v zadnjih letih angleško.

Statistični pregled za leto 1908 kaže, da je padel angleški izvoz za celih 14% od prejšnjega leta. Angleži so prodali letos za 2730 milijonov kron manj kot eno leto poprej. Tudi če odštejemo angleško specialno trgovino, ostane še vedno lepo število 2140 milijonov kron.

Nemški konservativni listi trdijo, da je temu vzrok dejstvo, da nima angleška industrija nobene opore v svojem poljedelstvu. Na celem Angleškem namreč ni nobenega kmeta. Ves svet je v rokah slovitih rodbin in te ga oddajajo v najem farmerjem, to je najemnikom.

Nazađovanje angleškega eksporta za $\frac{1}{7}$ vzbuja povsodi pozornost.

*

Kranjska deželna banka. Kranjski deželni zbor je sklenil v svojem januarskem zasedanju, ustanoviti deželno banko. O tem kot o nekaterih drugih točkah gospodarskega programa, ki sta ga sklenili obe stranki, nam bo še govoriti.

F. L. TUMA.

Zadružništvo.

Delavsko zadružništvo ima sedaj v Avstriji čvetero časopisov, ki razjasnjujejo njegov pomen in agitirajo za njegovo razširitev. Osrednja zveza izdaja v nemškem jeziku list „Der Konsumverein“ in v češkem „Potravní spolek“, ki se oba pečata s poukom in vzgojo funkcionarjev. Mesečnik „Der Pionnier“ pa je družinski list za agitacijo, za pridobivanje novih članov konsumnemu gibanju. — V Pragi izhaja kot organ češke delavske zveze konsumnih društev „Družstevník“, ki ima enako tendenco kot „Potravní spolek“. — Centrala delavskih konsumnih društev in produktivnih zadrug je v Avstriji „Osrednja zveza avstrijskih konsumnih društev“, ki izvršuje tudi revizije pri svojih članicah. Pri tej zvezi je devet slovenskih delavskih zadrug. Poleg te centrale je pa še „Velenakupna družba za avstrijska konsumna društva na Dunaju, družba z omejeno zavezo“, ki je centrala za nakup in prodajo. Ta družba je tudi s Slovensko protokolirana v trgovskem registru. — V Plznu na Češkem ustanavljajo „velenakupno družbo“, ki ji bo namen preskrbovati potrebščine za male kmete in kajzarje. — Konsumno društvo „Vorwärts“ na Dunaju, kateremu načeluje državni poslanec Ferdinand Skaret, je prodalo v letu 1908 blaga za 7,620.857 kron. — Produktivna zadruga klobučarskih delavcev na Dunaju je proti koncu minulega leta dozidala lastno tovarno, ki jo velja 230.000 K.

Od leta 1877 je imela ta zadruga 2,188.675 kron dohodkov. Uveden je v nji osemurni delavnik. — Po vzoru „Občnega konsumnega društva v Idriji“ si je tudi Konsumno društvo v Češki Kamenici kupilo svoj lastni valjčni mlin, in sicer za 75.000 kron. — Delavska zadruga „Vooruit“ v Gentu na Belgijskem je dosegla v letu 1908 — 422.689 frankov čistega dobička. Čisto premoženje je bilo koncem 1908 vredno 2,250.000 frankov. Hranilne vloge članov pa že presegajo svoto 3,000.000 frankov. — Na Kranjskem se je v letu 1908 ustanovilo troje delavskih zadrug: „Delavska tiskovna družba v Ljubljani“, „Produktivna zadruga ljubljanskih mizarjev“ ter „Konsumno društvo za Ljubljano in okolico“. Na Goriškem pa so v Dobravljah uredili „Kmečko-delavsko gospodarsko zadrugo“, katere namen je: razpečavati vinske pridelke svojih članov potom zadružne agencije.

ANTON KRISTAN.

Šolstvo.

I.

Kranjsko. Kakor kulturno merilo vsakega naroda smemo pač smatrati razvoj njegovega šolstva. Čim razvitejšje je šolstvo, tem na višji kulturi stoji dotični narod. Vzglede za to nam lahko nudijo vsi oni narodi, čijih kultura je v vseh strokah tako razvita, da lahko tekmujejo med seboj na vseh poljih tako gospodarskega, kakor tudi duševnega razvoja. Posebnih primer nam pač ni treba navajati.

Žal, da ravno slovenski narod, specielno oni, ki je omejen na kranjsko ozemlje, ne more pokazati osobito razvitega šolstva, niti ljudskega, niti ostalega šolstva. Vzglede, kako slabo je razvito ravno kranjsko šolstvo in kako polževo počasi napreduje specielno kranjsko ljudsko šolstvo, nam bodi le nekatere primerjave, ki jih hočemo v karakteristiko navesti: Zrcalo zaostalega ljudskega šolstva so pač v vsaki deželi takozvane zasilne in ekskurendne ljudske šole. In tako na primer nahajamo v l. 1904/5 na Kranjskem zasilnih šol 33, kjer prednači ljubljanska okolica s številom 7; a ekskurendnih šol — ki se razločujejo od zasilnih edino le v tem, da na prvih poučujejo najčešče organisti, tuintam župniki, oziroma kaplani-ekspoziti, a na teh izprašani učitelji — je bilo v tem letu 19. Napredek šolstva nam kažejo tale števila: Leta 1906/7 je bilo na Kranjskem 30 zasilnih šol, seveda ljubljanska okolica s ponosnim številom 8 —, ekskurendnih pa 17 —. Cela Kranjska je imela v tem šolskem letu ravno 146 enorazrednic, število, ki

nam služi lahko kakor nepobitno dokazilo, da je kranjsko ljudstvo v duševnem oziru še daleč, daleč za drugimi narodi, kajti sosedna naša dežela Štajerska nima niti ene enorazrednice in niti ene zasilne šole. In z ozirom na tako zanemarjeno šolstvo se dobe še posamezni deželni poslanci, ki ropotajo po deželni zbornici, češ, otroci se itak še preveč nepotrebne učé v sedanjih šolah —

Meščanskih šol ima Kranjska le dvoje, in sicer nemško v Krškem in slovensko v Postojni, za katero so se pa borili tamošnji činitelji dolgo, dolgo vrsto let; kajti ti ustanovitvi so se ravno merodajni faktorji, tedaj oni faktorji, ki bi morali še pospeševati tako šolstvo — vpirali z vsemi silami. — V polpretekli dobi sta se zavzela za ustanovitev meščanskih šol občinska zastopa trga Ribnica in mesta Radovljica. Vprašanje pa ostaja nerešeno — kdaj se oživita ti dve šoli. Imamo sicer lepo postavo — na papirju, da imej vsak okraj svojo meščansko šolo — toda —

Kakor posebnost moramo registrirati še sledeče dejstvo: v trgu Vrhnika hočejo napraviti prvi poskus, kako se bo obnesla taka osemrazrednica, kjer bodo hodili skupno — dečki in deklice — v iste razrede od najnižjega do najvišjega razreda; na Švedskem se take šole ustanovljajo po vseh večjih krajih in uspehi so v vsakem oziru — posebno v socialnem, naravnost izvrstni. Upamo, da ne ostane le pri tem poskusu.

Cokla — v pravem pomenu besede — je postavno določilo, ki zapoveduje, da se mora na vseh slovenskih štirirazrednicah kranjskih poučevati nemščino kakor obvezni predmet, začenši od tretjega šolskega leta. Koliko dragocenih ur gre tu neplodno v zgubo, vé le oni, ki je imel kdaj priliko poučevati na teh šolah. Kako lepi vspehi bi se lahko dosegli v drugih predmetih, ko bi se te ure porabile v intenzivnejše poučevanje slovenščine, oziroma realij. Istina je, da se mora pa tudi na vseh nemških štirirazrednicah kranjske vojvodine poučevati slovenščino obvezno, pričeni od tretjega šolskega leta. Ako pa tu vpoštevamo dejstva, da večina nemških učiteljev ni izprašanih iz slovenščine, dalje da imajo ti nemški učitelji posebne nemške nadzornike — potem lahko zračunimo, koliki so vspehi v slovenščini na teh šolah.

Nekam čudna se nam dozdeva zahteva, ki se sedaj tako pogostoma ventilira po raznih časopisih, da se spremeni pouk na naših ljudskih šolah v tem smislu, da bodo odgovarjale kmetskim potrebam, to je, da bi se v naših ljudskih šolah poučevalo kmetijstvo, združništvo in druge take stroke, stroke torej, ki potrebujejo — saj po sedanjih skušnjah, kolikor toliko razvit razum,

ki more tak pouk umevati, pojmovati in prilagoditi ga živlenskimi zahtevam. Svetujemo tem ljudem, da napravijo prilično kak poskus v praksi. Prepričani smo, da jim za vedno mine slast po ti zahtevi.

Dalje prih.

Piše . . . n . . . a.

Politika.

V politiki so predsodki jako neprijetna stvar. I za tistega, ki jih ima, i za onega, ki jih mora izpodbijati. In največ raditega, ker imajo za prvega dogmatično veljavo, dočim se zdi nasprotniku, da izgublja čas, ako jih pobija.

In vendar se z ničemur ne izkrivi in popači pregleda o politični situaciji tako, kakor baš s predsodki.

Z 20. septembrom 1908 se hoče oktroirati tak predsek. Zgodovina nam bo potrdila, da za naš politični razvitek ta dan, kakor je bil sicer tragičen, nima tistega pomena, ki se mu pripisuje. Lahko bi ga bil imel — toda pri danih razmerah ga ne bo imel. Pač pa se bomo še kesali radi tistih demonstracij dne 18. in 19. septembra.

Veliko večje politične važnosti je bil dogodek, ki se je izvršil v onem momentu, ko je narodno-napredna stranka kapitulirala pred S. L. S. In to je bilo tedaj, ko se je prva drugi v toliko udala, da se je zvarila kompromisna volilna reforma za kranjski deželni zbor. To je bil žalosten kompromis, žalosten za vse, ki smo se kdaj potezali za razširjenje volilne pravice za deželne zbore, najžalostnejši pa za obe stranki, ki sta ga sklenili. Demokratični duh S. L. S. se je v praksi obnesel slabo. Narodno-napredna stranka pa je, sklepajoč kompromis, morala podlegati sugestiji, da nima niti trohice politične moči več . . .

Rekriminacij ne pišemo: pred seboj imamo fakt, in nasproti temu moramo urediti svoje politično postopanje. Ta volilna preosnova je za nas in za vse, ki jih v javnem življenju vodi napredna misel, nevsprejemljiva. Ne pomenja prav nikakšnega demokratiziranja volilne pravice! Pomenja pa kopičenje novih privilegijev vrhu starih!

Mi sicer ne naglašamo radi takozvane socialne pravičnosti, ko vidimo, da nima niti toliko pomena, da bi bila socialen faktor; toda nasprotniki, klerikalci in liberalci, jo neprestano nosijo — v srcu, kadar hočejo organizirati delavstvo. In ta pravičnost bi jim bila pač lahko naklonila misel, da je krivično, ako se že

volilna pravica razdeljuje po dogovorjenem ključu vsem drugim, samo proletariatu se onemogoči!

Volitve so se potem izvršile tudi kompromisno med klerikalci in liberalci. Brez boja bi bile, da se jih niso udeležili socialni demokratje. Ako imamo pred očmi rezultat teh volitev, je opravičeno logično sklepanje, da je kompromis, ki se je storil radi varstva politične posesti strank, imel svojo ost najpreje proti socialni demokraciji. Pokazalo se je zopet enkrat, da pri buržoaziji — bodisi klerikalni ali liberalni — odločujejo v prvi vrsti interesi, ki so nasprotni proletariatu. Inače bi ne bil kompromis liberalcev s klerikalci mogoč.

Nepotrebno se nam dozdeva ugibanje, ali so te volitve dokazale, da je liberalizem mrtev po deželi in da životari samo še v Ljubljani. Bilo bi prezgodaj, sedaj že soditi, ko so jedva na shodu, dne 2. februarja oficijelno vstopili „mladi“ narodni radikalci v narodno-napredno stranko. Ako ima ta stranka sploh toliko življenske sile, da jo te mlade moči morejo še osvežiti, dvomimo; ni prej ni slej ne razume problema „mladih“ in „starih“. Pravzaprav se nam pa zdi, da je tu odvisno več od „mladih“, ali in kako se bodo mogli uveljaviti v liberalni stranki, nego od „starih“.

Velezanimiv pojav je bil klerikalni kmečki shod v Ljubljani, dne 31. januarja. Izrekel se je zoper načrt zakona o starostnem zavarovanju kmetov! Vkljub temu, da so ga klerikalni poslanci priporočali in da so celo ž njim skušali agitirati zoper socialne demokrate! Spominjamo se, kako jim je misel zavarovanja kmeta za starost služila za agitacijsko sredstvo pri zadnjih državnozborskih volitvah. Zdaj pa takšen preobrat! . . . Mi vidimo v tem le dokaz za svoje prepričanje, da se je v klerikalni stranki preveč demagogično delalo, a premalo demokratično. Zato je punt — med kranjskimi kmeti iz ljubljanske okolice! Za sedaj imamo dejstvo, da klerikalna stranka vzlic svoji omnipotenci nima te moči, da bi si upala poučiti kmete, kako neumen je njihov odpor proti imenovanemu načrtu zakona. Vsekako je ta odpor za klerikalno stranko memento, da mora politična stranka postopati solidno. Zlasti, če je še vladajoča stranka. Kmečki shod je izdal marsikaj o vrednosti klerikalne politične organizacije . . .

Dr. D.

Omer čita Ahmedovo knjigo.

Ahmed? Omer? — Zajca tu zasluti
mladi Omer, kimne mi z glavo,
in že s čelom ob resnico buti:
„Omer, bogme: tudi ti heroj!

Da, heroj si, upesnitve vreden,
veleumu um oplojujoč —
včeraj še takorekoč ves beden,
danes znanec i palač i koč.

Buddha, Kristus, Mohamed, Pavliha,
Trubar, Ropoša in Zlatorog,
Stropistran, Perikles, in kar diha,
in kar riga — veličasten krog!

Kdo preštel bi vse te maharadže
na slonéh (in kaj jih je še peš!)?
Skorajda se tresejo mi hladže:
Omer, anti res v to družbo smeš?

Se spodobi, da v ta pestri čilim
vtkem i jaz se, krotovična nit?
Poreko mi, da tako se silim
v poezijo — hm — kot — k ribam kit ...

Toda kaj mi, kako sodbo skrpa
zlobnih žrecev enoglasni črt!
On, poet, iz mene večnost črpa,
in nad mano strt je smrti srd.

Zdaj vem jasno: živel bodem večno,
— on potegnil me v nesmrtni ris! —
Ko zgrmé že v nič neoporečno
piramide in Akropoljs!

PRIPOMBA:

Bravcu, ki še zdaj po mraku blodi,
naj prižgem v temè presvetlo luč:
jaz sem po Žigonovi metodi
do skrivnosti totih našel ključ.

OMER ŽUPANČIČ.

„RDEČI PRAPOR“

Osrednje glasilo jugoslov.
: socialne demokracije :

Izhaja v Ljubljani vsako sredo in soboto.

Cena 10·40 K na leto, 5·20 K
za pol leta, 2·60 K za četrt
leta, 90 vinarjev mesečno.

„NAPREJ!“

Izhaja v Ljubljani dvakrat mesečno,
in sicer, 4. in 18. vsakega meseca.

Cena za celo leto K 2·50,
: za pol leta K 1·25. :

SVOBODNA MISEL

Glasilo slovenske sekcije Svobodne Misli.

Uredništvo in upravništvo:
Praga-Vinogradi : Češko.

Izhaja vsak mesec in stane
: za celo leto 3 K. :

Knjigarna L. Schwentner

v Ljubljani :: Prešernove ulice št. 3

□ priporoča nastopne novosti leta 1909: □

Aškerc A.: Akropolis in piramide. Poetični sprehodi po Orientu. Broš. K 3—, elegantno vezano K 4-50, po pošti 20 vin. več. :: V tej najnovejši svoji zbirki nam je podal pesnik-popotnik Aškerc v poetični obliki svoje vtise s potovanja po Egiptu in Grškem. On je pač prvi med našimi pesniki užival oni bajni čar, ki obdaja one čudovite zemlje.

Cankar Ivan: Za križem. Broš. K 3—, eleg. vezano K 4-50, po pošti 20 vin. več. Na naslovni strani je izvirna risba H. Smrekarja. Ta zbirka obsega 13 novel in črtic z epilogom; iz vseh se prav razločno glasi socialna struja.

Levstik Vladimir: Obsojenci. Broš. K 2-50, eleg. vez. K 3-50, po pošti 20 vin. več. Z risbo H. Smrekarja na naslovni strani. Vsebina: Nenormalni piščanec. Razmišljeni Vid. Mlada Breda in slepec Rik. Mallopov. Levstik se odlikuje po svoji pripovedni tehniki med svojimi vrstniki-pisatelji in se zato čitajo njegovi spisi z napeto pazljivostjo od začetka do konca.

Murnik Rado: Jari Junaki. Humoreske. Broš. K 2-50, eleg. vez. K 3-50, po pošti 20 vin. več. :: Pisatelj se je priljubil že po svojih „Navihancih“ in „Znancih“ med slovenskim čitajočim občinstvom in nedvomno si pridobi tudi s to knjigo mnogo hvaležnih prijateljev njegovega posebnega humora.

□ Nedavno je izšlo v istem založništvu: □

Kette Dragotin: Poezije. Ljudska izdaja. Z življenjepisnimi in književno-kritičnimi črticami ter faksimilom pesnikovega rokopisa. Uredil A. Aškerc. Broš. K 1-80, eleg. vez. K 2-50, po pošti 20 vin. več.

Cankar Ivan: Zgodbe iz doline šentflorjanske. Vsebina: Pesem. Razbojnik Peter. Polikarp. Kancelist Jareb. Pesem. Cena broš. K 2—, eleg. vez. K 3—, po pošti 20 vin. več.

Jerajeva Vida: Pesmi. Broš. K 1-60, eleg. vez. K 2-60.

Kipling Rudyard: Džungla. Iz angleščine prevedel Fr. K. Ilustrirana izdaja. Cena broš. K 2—, eleg. vez. K 3—, po pošti 20 vin. več.

Abdičus: Reformacija in socialni boji slov. kmetov. Cena K 1—, po pošti 20 vin. več.

Prijatelj Ivan dr.: O kulturnem pomenu slov. reformacije. Cena K 1—, po pošti 20 vin. več.

Zabukovšek Ivan dr.: Avstro-Ogrska nagodba. Cena 60 vin., po pošti 10 vin. več.